

LEUVENSE ECONOMISCHE STANDPUNTEN

1979/13

ARBEIDSDUURVERMINDERING EN TEWERKSTELLING

Paul DE GRAUWE

25. VII. 1979

**CENTRUM VOOR
ECONOMISCHE STUDIËN
E. Van Evenstraat 2B
B-3000 LEUVEN**

Mei 1979

D/1979/2020/07

1. INLEIDING

Het werkloosheidsprobleem blijft zich in alle scherpste stellen. Veel oplossingen worden voorgesteld. De oplossing die de grootste populariteit heeft verworven is de arbeidsduurverkorting met of zonder koppeling aan een verplichte aanwerving. De recente regeringsverklaring houdt een officialisering in van deze opinie die heil verwacht van arbeidsduurverkorting als een middel om de werkloosheid te bestrijden.

In deze studie wordt het instrument van arbeidsduurvermindering kritisch geëvalueerd. De vraag wordt gesteld of arbeidsduurvermindering een doeltreffend instrument is om de werkloosheid op permanente wijze te verminderen. Van bij de aanvang weze gesteld dat hier een analyse volgt van arbeidsduurverkorting als instrument van werkloosheidsbestrijding. We spreken ons hier niet uit over de vraag of arbeidsduurverkorting aangewezen is wanneer deze het resultaat is van een vrije keuze van de werknemers die door te opteren voor meer vrije tijd (en minder inkomen) hun welzijn wensen te verhogen.

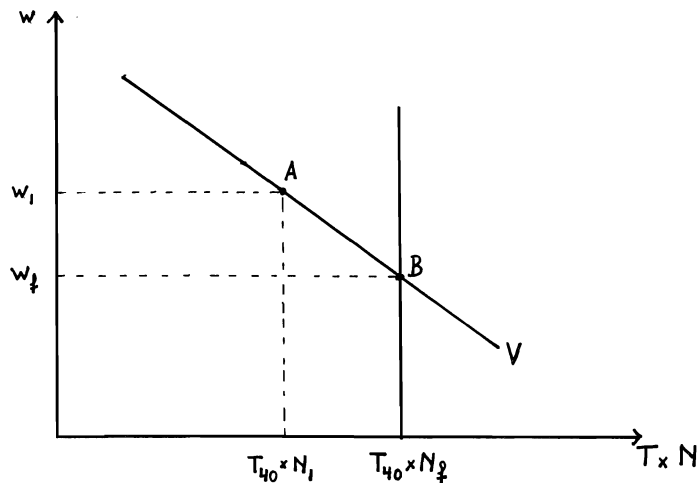
Om de doeltreffendheid van arbeidsduurverkorting te bestuderen is het noodzakelijk een diagnose van de werkloosheid op te stellen. Een remedie kan immers maar vastgelegd worden als de diagnose vaststaat. Eén van de problemen echter met de huidige werkloosheid is dat het vele verschillende aspecten bevat, zodat één sluitende diagnose moeilijk op te stellen is.

Om die reden zal hier een eclecticisch standpunt ingenomen worden, m.n. worden de factoren die een aanwijsbare invloed uitoefenen op de tewerkstelling op een rijtje gezet. Dit leidt dan tot het aanwijzen van verschillende vormen van werkloosheid. Het instrument van arbeidsduurverkorting wordt dan telkens beoordeeld door de vraag te stellen hoe het kan bijdragen tot een vermindering van de verschillende types van werkloosheid. Om de analyse en het vaststellen van de diagnoses te vergemakkelijken wordt uitgegaan van een eenvoudig macro-economisch analyseschema. Dit schema wordt in sectie 2 uiteengezet. In sectie 3 wordt aan de hand van dit schema de minimum voorwaarde vastgelegd opdat arbeidsduurvermindering doeltreffend zou zijn. In sectie 4 worden dan alternatieve instrumenten bestudeerd, en in sectie 5 wordt arbeidsduurvermindering beoordeeld in het licht van de verschillende diagnoses van werkloosheid. Tenslotte wordt in sectie 6 arbeidsduurvermindering geconfronteerd met het bestaan van sectoriële werkloosheidsverschillen.

2. MACRO-ECONOMISCHE DIAGNOSE : HET ANALYSESHEMA

Om de verschillende diagnoses van werkloosheid te bestuderen maken we gebruik van een eenvoudig analyseschema. Dit wordt weergegeven in figuur 1.

Figuur 1

Op de verticale as wordt het reëel uurloon (w) uitgezet. Op de horizontale as het aantal man-uren ($T \times N$). De V -lijn stelt de vraag naar arbeid voor in een open economie. Deze is negatief geïnclineerd om de volgende reden. Ten eerste, doet een toename van het reëel loon de kost per eenheid product toenemen (al het overige, bijv. de arbeidsproductiviteit, gelijk blijvend). In een open economie met een vaste wisselkoers betekent dit dat de competitiviteit van de ondernemingen die in de wereldmarkten moeten opereren daalt. Dit heeft een negatieve invloed op de productie en zo op de tewerkstelling. Ten tweede, leidt een toename van het reëel loon bij constante kapitaalkosten tot een substitutie-fenomeen op lange termijn. Het relatief duurder worden van de factor arbeid doet de ondernemingen naar meer kapitaalintensieve productieprocessen zoeken. Op termijn leidt dit tot een vervanging van arbeid door kapitaal. Ten derde, leidt een toename van het reëel loon en de daaruit resulterende verslechtering van de competitieve positie tot een verslechtering van de lopende rekening van de betalingsbalans. Tenzij de wisselkoers aangepast wordt of tenzij dit deficit door buitenlandse kapitalen kan gefinancierd worden zal de overheid een deflatoire monetaire en fiscale politiek moeten voeren om de binnenlandse vraag naar goederen en diensten af te remmen. Dit heeft op zijn beurt een negatief effect op de productie en de tewerkstelling.

De V-curve stelt dus een fundamentele macro-economische relatie voor in een open economie. Recente schattingen door Drèze en Modigliani suggereren dat op termijn deze curve zeer elastisch is m.a.w. dat de werkgelegenheid in België zeer gevoelig is aan reële loonwijzigingen : een toename van het reële loon met 1 % zou in de schattingen van Drèze en Modigliani op termijn leiden tot een daling van de tewerkstelling met 2 % (1). Deze V-curve is afgeleid uitgaande van de *ceteris paribus* hypothese. Van belang is na te gaan welke factoren een invloed uitoefenen op de ligging van deze curve. We weerhouden er drie. Ten eerste, de stand van de globale vraag naar goederen en diensten : Wanneer deze toeneemt zal de V-curve naar rechts verschuiven. Immers zolang het reële loon ongewijzigd blijft zullen de ondernemingen nu bereid zijn meer te produceren en zullen ze meer arbeidskrachten aanwerven om aan de gestegen vraag tegemoet te komen. Het omgekeerde gebeurt bij een verzwakking van de globale vraag. Voor België is de stand van de wereldconjunctuur hier van doorslaggevend belang.

Een tweede factor die de ligging van de V-curve bepaalt is de arbeidsproductiviteit. Wanneer de arbeidsproductiviteit toeneemt zullen ondernemers bij gelijkblijvend reëel loon hun arbeidskosten per eenheid product zien dalen. Het gevolg is een verbetering van de competitieve positie en een toename van de productie en de tewerkstelling. Dus een toename van de productiviteit doet de V-curve naar rechts verschuiven. Noteer dat we hier veronderstellen dat de arbeidskost per eenheid product in het buitenland ongewijzigd blijft. Indien deze zou dalen, bijv. omdat de arbeidsproductiviteit er sneller stijgt dan het reële loon dan zou dit de competitieve positie van België verslechteren. Dit zou de V-curve van België naar links verschuiven.

Een derde factor die de positie van de V-curve beïnvloedt is de wisselkoers. Bij een devaluatie verbetert de competitieve positie van de ondernemingen, tenzij alle productiekosten met hetzelfde percentage zouden toenemen als het percentage van de devaluatie. Bij een gegeven reëel loon verbeteren de afzetmogelijkheden in de buitenlandse markten en in de markt van importsubstituten. Dit zet de ondernemingen ertoe aan meer te produceren en de tewerkstelling op te drijven. De V-curve verschuift naar rechts. Het omgekeerde gebeurt bij een revaluatie van de munt (2).

De verticale lijn stelt het aanbod van arbeid (uitgedrukt in man-uren) bij volledige tewerkstelling voor (N_f) en bij een gegeven arbeidsduur (bijv. een 40-uren week; daarom het symbool T_{40}). We veronderstellen dat het globale arbeidsaanbod ongevoelig is voor reële loonsveranderingen.

Het macro-economisch werkloosheidsprobleem wordt geïllustreerd door het punt A. Het reële loon is zo dat de ondernemingen niet

het volledige aanbod van man-uren op een winstgevende wijze kunnen aanwerven. Aan een werkweek van 40 uren (T_{40}) zullen slechts N_1 werknemers tewerkgesteld zijn. Het verschil tussen N_f en N_1 stelt de werkloosheid voor.

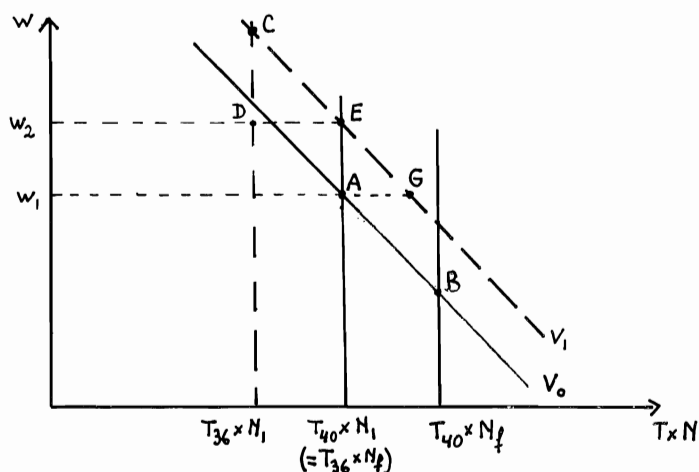
Het kan dit probleem opgelost worden? Er zijn in principe verschillende mogelijke oplossingen, waarvan arbeidsduurverkorting er één van is. We bespreken deze oplossing eerst, en vergelijken deze dan met de mogelijke alternatieve remedies. In deze vergelijking zal het belangrijk zijn te identificeren hoe de economie in punt A is terecht gekomen.

3. ARBEIDSDUURVERKORTING EN MACRO-ECONOMISCH EVENWICHT

De idee van arbeidsduurverkorting lijkt eenvoudig. Indien het arbeidsaanbod in man-uren uitgedrukt ($T_{40} \times N_f$ in figuur 1) niet volledig ingeschakeld kan worden in het productieproces volstaat het dit arbeidsaanbod in te krimpen door de arbeidstijd te verminderen. Het is duidelijk dat deze operatie, wil ze succesvol zijn, de arbeidskost per eenheid product niet mag doen stijgen. Zoniet zou de competitieve positie van het land verminderen en de productie negatief beïnvloed worden. Aan deze voorwaarde kan voldaan worden door ervoor te zorgen dat de arbeidsduurvermindering gebeurt aan een ritme dat gelijk is aan het verschil tussen de stijging van het looninkomen per arbeider en de stijging van de productiviteit per arbeider. Concreet, indien de arbeidsproductiviteit stijgt met bijv. 5 percent per jaar en dat het looninkomen per arbeider in reële termen met 2 percent toeneemt, dan laat het verschil van 3 percent toe om de arbeidstijd per jaar met 3 percent te verminderen en in ruil daarvoor bijkomende arbeidskrachten aan te werven zonder de arbeidskost per eenheid product te verhogen.

Deze oplossing kan ook grafisch geïllustreerd worden. Dit gebeurt in figuur 2. De economie is initiëel gesitueerd in het punt A, met een reëel uurloon van w_1 , en een tewerkstelling N_1 met een 40-uren week (T_{40}). Er wordt nu een arbeidsduurvermindering doorgevoerd bijv. van 40 naar 36 uren, zodat de verticale lijn van volledige tewerkstelling naar links verschuift. Indien geen productiviteitsstijgingen zouden optreden, blijft de economie op een punt van de vraagcurve V_0 . Om in A te blijven is het dan noodzakelijk dat het reële uurloon constant blijft. Dit zou betekenen dat het reële inkomen per arbeider ($w_1 \times T_{36}$) moet dalen vermits hij nu minder lang werkt. Elke stijging van het reële uurloon boven w_1 zou een negatief effect hebben op de productie en op de tewerkstelling. De noodzaak om het reële inkomen per arbeider te

Figuur 2

doen dalen zal verdwijnen als de productiviteitsstijging proportioneel is aan de arbeidsduurvermindering. Dit wordt geïllustreerd door de verschuiving van de V-curve van V_0 naar V_1 . Bij simultane arbeidsduurverkorting komen we terecht in punt E. Noteer dat in punt E het reële uurloon toegenomen is, maar dat deze toename precies de arbeidsduurverkorting compenseert zodat het reële inkomen per tewerkgestelde constant blijft. Arbeidsduurvermindering kan dus in principe doorgevoerd worden zonder verhoging van de arbeidskosten per eenheid product en zonder vermindering van het reële inkomen per tewerkgestelde in de mate dat de arbeidsduurvermindering niet sneller gebeurt dan het ritme van de productiviteitstoename. Indien het ritme van de arbeidsduurvermindering sneller is dan het ritme van de productiviteitsverbetering dan moet ofwel het reële inkomen van de werknemer dalen ofwel moeten de nieuwe aanwervingen aan een trager ritme gebeuren dan het ritme van de arbeidsduurvermindering. Zoniet zal de arbeidskost per eenheid product noodzakelijkerwijze stijgen. Noteer ook dat in E het productievolume toegenomen is. Dit is immers noodzakelijk om de hogere loonsom die nu uitbetaald wordt mogelijk te maken.

De idee van arbeidsduurverkorting geniet een grote populariteit vooral omdat ze zo eenvoudig lijkt. Er zijn echter een aantal bijkomende problemen die de doeltreffendheid van het instrument beïnvloeden. Deze bespreken we nu.

Ten eerste werd in het voorgaande impliciet verondersteld dat de arbeidsduurvermindering automatisch leidt tot bijkomende aanwervingen. De vraag is nu of dit een realistische hypothese is. Om hierop een antwoord te geven beschouwen we opnieuw het initiële

punt A met een 40 uren week (T_{40}) en een niveau van tewerkstelling N_1 . Een arbeidsduurvermindering tot T_{36} wordt doorgevoerd, samenvallend met een productiviteitstoename (van V_0 naar V_1). Het onmiddellijk effect is dat de beschikbare arbeid in de ondernemingen daalt. Dit wordt voorgesteld door de verticale stippellijn $T_{36} \times N_1$. Het gevolg is dat er een opwaartse druk zal ontstaan op het reële uurloon. Het uiteindelijke effect op de aanwerving hangt in grote mate af van de bereidheid van de werklozen om aan het loon w_2 te werken, en ook van de mobiliteit van deze werklozen.

Veronderstel, eerst, dat de loongevoeligheid van het arbeidsaanbod van werklozen zeer groot is. In dat geval zal het reële uurloon niet boven w_2 kunnen uitstijgen en zullen de werklozen automatisch de openstaande plaatsen ten gevolge van de arbeidsduurvermindering opvullen. Indien echter de mobiliteit van de werklozen klein is of dat de werkbereidheid gering is dan zullen de openstaande betrekkingen niet automatisch gevuld worden aan het reële uurloon w_2 . Het gevolg is dat het reële uurloon zal toenemen. De economie zal zich dan ergens situeren op de lijn V_1 tussen C en E. Hoe groter de immobiliteit des te dichter we bij C terechtkomen en des te kleiner het effect is van de arbeidsduurvermindering op de tewerkstelling.

De overheid kan hier in principe op twee manieren optreden. Ze kan een loonblokkering invoeren waarbij het reële uurloon geplafoneerd wordt op het niveau w_2 . Dit leidt tot een vraagoverschot naar arbeid (DE in figuur 2). In de mate dat alle werklozen werkwillig zijn aan het reële loon w_2 , doch een zekere graad van immobiliteit kennen zal dit vraagoverschot op de duur verdwijnen. Indien er een gebrekkige werkbereidheid is aan het reële uurloon w_2 , zal dit vraagoverschot niet automatisch verdwijnen.

Een tweede mogelijkheid is de verplichte aanwerving. De overheid decreteert hier dat de openstaande arbeidsplaatsen moeten gevuld worden. In de mate dat de arbeidsbereidheid en de mobiliteit groot genoeg zijn zal deze verplichting overbodig zijn. In het andere geval zal de verplichte aanwerving niet volledig kunnen voldaan worden door de onderneming. De verplichting zal dan eerder moeten slaan op de werknemers.

Uit het voorgaande kunnen we reeds besluiten dat de doeltreffendheid van arbeidsduurvermindering in grote mate afhangt van het vrijwillig of onvrijwillig karakter van de werkloosheid, en van de graad van mobiliteit van de werklozen. We komen hier later nog op terug wanneer we het hebben over sectoriële werkloosheidsproblemen.

Een tweede probleem dat de doeltreffendheid van het instrument van arbeidsduurverkorting kan verminderen heeft te maken met de impliciete hypothese dat de evolutie van de productiviteit en de arbeidsduurverkorting onafhankelijk van elkaar zijn. In werkelijkheid zal dit niet noodzakelijk het geval zijn. Aangenomen mag worden dat de arbeidsduurvermindering de normale stijging van de gemiddelde arbeidsproductiviteit kan verminderen. Dit effect zal optreden wanneer de werklozen en de nieuwkomers in de arbeidsmarkt een lagere productiviteit hebben dan hun tewerkgestelde collega's, of onaangepaste kwalificaties hebben. Wil men in deze situatie een arbeidsduurvermindering doorvoeren en een proportioneel even groot aantal nieuwe aanwervingen realiseren dan zal het noodzakelijk zijn dat het reële inkomen per arbeider daalt. Zoniet moeten de arbeidskosten per eenheid product stijgen, met al de negatieve gevolgen op de productie en de tewerkstelling. Een alternatief is dat het ritme van de nieuwe aanwervingen lager zou zijn dan de daling van de arbeidsduur. In dat geval wordt het mogelijk zowel de arbeidskost per eenheid product en het reële inkomen van de tewerkgestelde constant te houden. De doeltreffendheid van arbeidsduurvermindering wordt dan echter gereduceerd. We besluiten dat hoe groter het ongunstig productiviteitseffect is des te groter de arbeidsduurvermindering zal moeten zijn om een gegeven aantal werklozen te absorberen.

4. ALTERNATIEVE POLITIEKEN : LOONMATIGING EN DEVALUATIE

In de vorige sectie werden de voorwaarden bestudeerd waarin arbeidsduurverkorting op een doeltreffende wijze kan aangewend worden om de werkloosheid van het "macro-economische type" te bestrijden. Deze analyse is echter erg onvolledig zolang we dit instrument niet vergelijken met andere instrumenten van economische politiek. Deze vergelijking gebeurt in deze sectie.

Een eerste evident alternatief bestaat erin het reële uurloon te drukken. Zo bijv. kan het reële uurloon bevroren worden en tegelijkertijd het aantal werkuren op T_{40} behouden zodat het reële inkomen constant blijft. De toename van de productiviteit doet dan de economie belanden in het punt G. (zie figuur 2). Het resultaat is dat de tewerkstelling toeneemt zonder dat een arbeidsduurvermindering nodig is.

Het nadeel van dit instrument is dat het slechts op lange termijn doeltreffend zal zijn. Zoals eerder reeds werd aangestipt is de V-lijn op korte termijn relatief inelastisch. Het gevolg is dat het punt G in figuur 2 op korte termijn relatief dicht bij het initiële punt A zal liggen om pas na verloop van tijd op te schuiven naar rechts. Het positief tewerkstellingseffect van dit instrument zal dus slechts op termijn groot genoeg zijn om het werkloosheidsprobleem op te lossen. Het voordeel van dit instrument

is echter dat het geen vermindering inhoudt van het toekomstig productiepotentieel van het land in tegenstelling met het instrument van arbeidsduurvermindering. De evaluatie van beide instrumenten houdt dus een subjectief oordeel in over deze respectievelijke kosten en baten.

Een tweede mogelijk alternatief is een devaluatie van de munt. Men kan stellen dat een land dat zich bevindt in het initiële punt A een overgewaardeerde munt heeft : het reële loon uitgedrukt in vreemde munt is te hoog om volledige tewerkstelling te garanderen. Een devaluatie van de nationale munt zou tot gevolg hebben dat het reële loon uitgedrukt in vreemde munt zou dalen zodat de winstgevendheid van de export- en de importsubstitutiesectoren zou toenemen.

Zoals eerder werd uiteengezet heeft de devaluatie tot gevolg dat de V-curve naar rechts verschuift. Hoeveel deze verschuiving draagt hangt af van de mate waarin de productiekosten stijgen ten gevolge van de devaluatie. In het extreem geval dat alle productiekosten (lonen, intermediaire inputs, kapitaalkosten) evenredig stijgen met de devaluatie zal deze laatste de winstgevendheid van de productie in de open sectoren niet verhogen en dus ook geen effect hebben op de V-curve. Dit is echter een extreem geval. Men kan verwachten dat sommige productiekosten minder dan proportioneel met de devaluatie zullen stijgen zodat de V-curve naar rechts verschoven wordt (3).

De doeltreffendheid van de devaluatie om de economie uit de ondertewerkstelling te halen zou verhoogd kunnen worden door de lonen en wedden tijdelijk te desindexeren. In de context van figuur 1 zou dit betekenen dat de V-curve naar rechts verschuift en dat het evenwichtspunt verder naar rechts verschuift langs deze nieuwe V-curve.

Deze devaluatie-met-tijdelijke-desindexerings-strategie heeft het voordeel het productiepotentieel van het land onaangetast te laten. Daarenboven kan men erop rekenen dat de tewerkstellingseffecten waarschijnlijk vlugger zullen spelen dan in de strategie van de loonmatiging. Ook hier hangt de uiteindelijke evaluatie af van de manier waarop men deze voordelen subjectief beoordeeld.

We hebben nu verschillende alternatieve instrumenten en hun voor- en nadelen besproken i.v.m. hun doeltreffendheid om de economie uit de situatie van ondertewerkstelling te helpen zoals die geïllustreerd is in figuur 1. We hebben echter tot nog toe de doeltreffendheid van deze instrumenten beoordeeld zonder de vraag te stellen hoe de economie in de situatie van ondertewerkstelling is terecht gekomen. Deze vraag is nochtans van groot belang omdat het antwoord hierop in grote mate de doeltreffendheid van deze verschillende instrumenten zal beïnvloeden. Op deze problematiek gaan we nu verder in.

5. VERSCHILLENDE OORZAKEN VAN ONDERTEWERKSTELLING

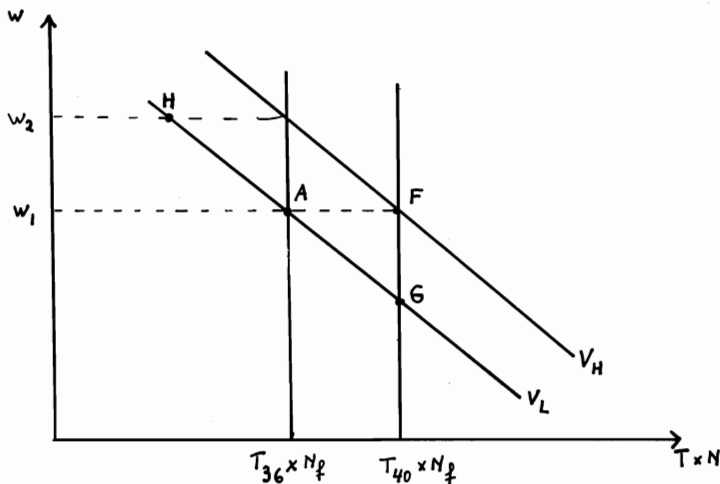
We beschouwen hier verschillende mogelijke schokken die de economie in een situatie van ondertewerkstelling zoals geïllustreerd door het punt A in figuur 1 hebben kunnen brengen.

5.1. Conjuncturele schokken

De situatie van macro-economische ondertewerkstelling kan voor een deel veroorzaakt zijn door een conjuncturele vermindering van de wereldvraag. De wereldconjunctuur kan zich in de toekomst herstellen. De systematische toepassing van arbeidsduurverkorting kan dan op lange termijn tot zeer grote kosten in termen van productieverlies leiden. Dit wordt geïllustreerd in figuur 3.

De V_H -lijn stelt de macro-economische arbeidsvraagcurve bij hoogconjunctuur voor, de V_L -lijn bij laagconjunctuur. De economie zit nu in een situatie van ondertewerkstelling (punt A) komende van het punt F. Noteer dus dat de werkloosheid hier essentieel het gevolg is van loonrigiditeit. Bij loonflexibiliteit zouden we in punt G gesitueerd zijn.

Figuur 3

Om deze werkloosheid op te lossen wordt nu een arbeidsduurverkorting ingevoerd zodat de volledige tewerkstellingslijn naar links verschuift (4) (van $T_{40} \times N_F$ tot $T_{36} \times N_F$). Bij een herneming van de conjunctuur ontstaat echter de volgende situatie : de V-lijn

verschuift naar boven tot V_H , zodat een opwaartse drukt ontstaat op het reële uurloon. Dit stijgt nu tot w_2 . Zolang de hoogconjunctuur aanhoudt stelt zich geen probleem. Het probleem ontstaat echter bij een hernieuwde cyclische verzwakking van de vraag. De V-lijn verschuift dan weer naar links. Met loonrigiditeit betekent dit dat de economie in punt H terecht komt (met een toename van de werkloosheid). De hele operatie kan opnieuw beginnen.

Om dit probleem op te lossen zou de arbeidsduurverkorting reversibel moeten kunnen gemaakt worden, zodat bij een conjuncturele herneming het arbeidsaanbod (in aantal uren) opnieuw kan toenemen en de sterke loonstijging die het gevolg is van de inkrimping van het arbeidsaanbod vermeden wordt. Indien zulk een flexibiliteit in de arbeidsduurvermindering niet kan ingebouwd worden is er een reëel gevaar dat conjuncturele schokken tot geleidelijke vermindering van het productiepotentieel leiden zonder de tewerkstelling veilig te stellen.

5.2. Verslechtering van de globale competitieve positie

De situatie van macro-economische ondertewerkstelling kan, en is in de huidige werkelijkheid waarschijnlijk voor een deel, te wijten aan een verslechtering van de competitieve positie van het land. Dit laatste kan het resultaat zijn van te snelle reële loonstijging in vergelijking met andere landen (ofwel in de vorm van te sterke stijging van de directe lonen, ofwel van het indirect loon), of nog van monetaire schokken zoals een effectieve revaluatie van de munt (bijv. veroorzaakt door devaluaties van andere munten).

Opnieuw kan hier arbeidsduurverkorting ingevoerd worden. Dit zal echter tot een probleem op lange termijn leiden zoals dat reeds bestaat bij conjuncturele werkloosheid. Men mag immers verwachten dat in de toekomst schokken zullen optreden die de V-curve verplaatsen. Bijv. kunnen nieuwe muntdepreciaties van onze concurrenten optreden, of de stijging van de reële lonen gebeurt te snel. In deze gevallen komen we opnieuw terecht in situaties van werkloosheid, en kan men opnieuw denken aan arbeidsduurvermindering.

Uit het voorgaande kan men besluiten dat in de mate dat werkloosheid het gevolg is van loonrigiditeit, arbeidsduurverkorting op termijn geen oplossing biedt. Immers het economisch systeem zal in de toekomst opnieuw geconfronteerd worden met schokken die, gegeven de rigiditeiten in de arbeidsmarkt, zullen leiden tot werkloosheid. De arbeidsduurvermindering brengt hierin geen fundamentele oplossing. Het kan eerder gezien worden als een tijdelijk opvangen van de werklozen in het productieproces, totdat factoren die het huidig werkloosheidsprobleem hebben gecreëerd tot vernieuwde werkloosheid leiden. Daarenboven is het zo dat er dan **werkloosheid zal zijn met een** kleiner arbeidsaanbod (in aantal

uren) en dus een kleiner productiepotentieel zodat het moeilijker zal worden om de werklozen financieel te ondersteunen.

5.3. Kapitaalintensivering en werkloosheid

De huidige werkloosheid is in niet onbelangrijke mate te wijten aan de sterke kapitaalsintensivering van het productieproces. De sterke loonkostenstijging van de eerste helft der zeventiger jaren heeft geleid tot een sterke substitutie van arbeid door kapitaal. (In termen van figuur 1 betekent dit een opwaartse beweging langs de V-curve). Gedurende de periode 1970-1975 steeg de loonkost per eenheid product met 61 %. Deze stijging heeft de relatieve kost van arbeid t.o.v. kapitaal op korte tijd drastisch veranderd en een proces van diepgaande kapitaalsintensivering in gang gezet. Dit is een proces waar de Belgische economie waarschijnlijk nog niet is uitgeraakt. Dit proces van kapitaalsintensivering werd nog versterkt door de politiek van systematische subsidiëring van kapitaal (bijv. door rentesubsidies) en door allerhande restricties en reglementeringen in verband met het gebruik van arbeid (bijv. de hoge afdankingskosten die de effectieve arbeidskost verhoogt).

Het hoeft geen betoog dat een politiek van loonmatiging slechts op lange termijn opnieuw evenwicht kan brengen. De omvang van de loonschok die in het begin der zeventiger jaren werd toegediend zou een even drastische neerwaartse schok noodzakelijk maken om het werkloosheidsprobleem op korte termijn op te lossen. Dit is uiteraard niet mogelijk en zelfs ongewenst. Op termijn echter zal het waarschijnlijk noodzakelijk zijn om de verhouding van arbeids- en kapitaalkosten opnieuw in evenwicht te brengen.

Hoe moet arbeidsduurvermindering in deze optiek beoordeeld worden ?

Twee problemen stellen zich hier. Ten eerste, het kapitaalsintensiveringsproces, dat nu nog altijd aan de gang is, betekent dat de geobserveerde gemiddelde productiviteitsstijgingen van de laatste jaren in grote mate het resultaat zijn van de uitstoting van de minst productieve arbeidskrachten. M.a.w. de geobserveerde sterke productiviteitsstijgingen in de Belgische economie zijn eerder het gevolg van een beweging langs de V-curve, dan van opwaartse verschuivingen van deze V-curve. Het zou daarom verkeerd zijn te besluiten dat omdat de geobserveerde stijging van de productiviteit x percent is, de arbeidsduur met evenveel percent kan dalen zonder de arbeidskost per eenheid product de hoogte in te drijven. Ten tweede is arbeidsduurvermindering hier essentieel een instrument om de arbeidsfactor op artificiële wijze schaars te maken. In het verleden werd een te hoge prijs voor de factor arbeid vastgelegd met het gevolg dat een aanbodoverschot is ontstaan. Om dit overschot weg te werken wordt nu het aanbod beperkt, zodat deze hoge prijs kan gehandhaafd worden. Arbeidsduurvermindering is dan in zekere zin op te vatten als een protectionistische maatregel die

tot doel heeft een te hoog reëel loon te ondersteunen(6). De gevaren van zo'n benadering zijn op termijn niet te onderschatten. De artificiële creatie van arbeidsschaarste kan in de toekomst (vooral bij een eventuele conjuncturele heropleving) opnieuw tot een loonexplosie leiden, en zo dezelfde problemen genereren waarmee de economie nu te kampen heeft. We komen dan werkelijk in een straatje zonder einde met vernieuwde pogingen om het arbeidsaanbod te beperken, om zodoende hogere looneisen te stellen. Dit moet op termijn het kapitaalsintensiveringsproces nog verder kracht bijzetten.

5.4. Toegenomen aanbod van arbeid

De werkloosheidsproblematiek is het resultaat niet alleen van verschuivingen in de vraag naar arbeid, doch ook van drastische veranderingen van het arbeidsaanbod. In de periode 1970-1975 bijv. steeg de beroepsbevolking met 29.000 eenheden per jaar (5). Deze trend zal zich waarschijnlijk doorzetten tot rond 1985. Deze toename van de beroepsbevolking is zelf het gevolg van demografische factoren en vooral van de toename van de participatiegraad van de vrouwen. Het is dan ook niet verwonderlijk dat van de 300.000 volledige werklozen meer dan 180.000 vrouwen zijn, en dat de vrouwelijke werkloosheid gedurende de laatste jaren sneller is toegenomen dan de mannelijke werkloosheid. Op dit ogenblik bedraagt de werkloosheidsgraad van mannen 6,9 % en van vrouwen 19,2 % (7).

Het fenomeen van de vrouwelijke werkloosheid stelt een bijzonder probleem i.v.m. de doeltreffendheid van arbeidsduurvermindering. Immers om de werkloosheid op te lossen zal arbeidsduurvermindering ook de concrete vorm moeten aannemen van arbeidsduurvermindering van mannelijke arbeid om vrouwelijke arbeid in te schakelen.

Wat zal de reactie zijn van de ondernemers? In de mate dat de arbeidsproductiviteit van vrouwen lager is dan deze van mannen zullen de ondernemers niet geneigd zijn vrouwen aan te nemen aan hetzelfde reële uurloon, omdat zulks de arbeidskost per eenheid product opdrijft. Een uniforme maatregel zoals arbeidsduurvermindering tot 36 uren per week zal dus niet automatisch leiden tot de opslorping van de vrouwelijke werklozen. De maatregel van arbeidsduurverkorting zal moeten gepaard gaan met subsidies van vrouwelijke tewerkstelling of met verplichte aanwerving van vrouwen. Dit laatste zou waarschijnlijk ook niet zonder subsidiëring kunnen gebeuren wil men vermijden dat de hieruit resulterende stijging van de arbeidskost per eenheid product een negatieve invloed uitoefent op de productie.

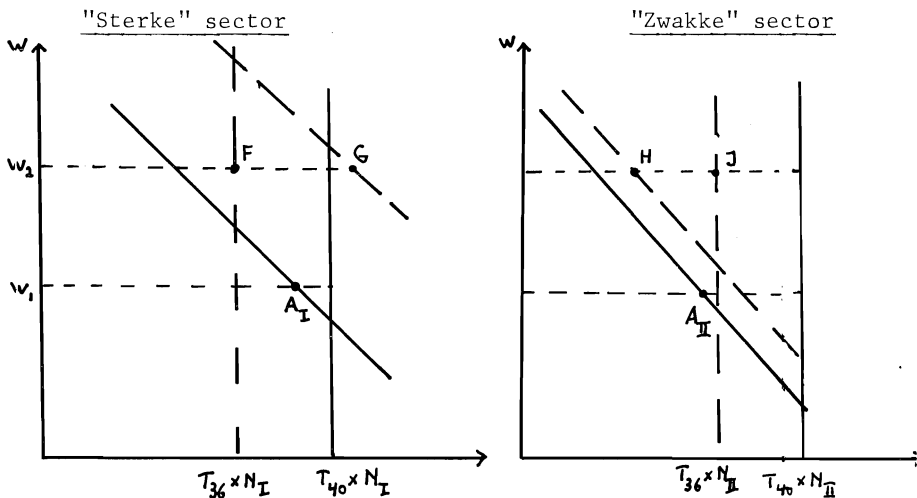
6. SECTORIELE CONCENTRATIE VAN DE WERKLOOSHEID

In deze sectie gaan we in op een ander belangrijk aspect van de werkloosheid, nl. de werkloosheid die het resultaat is van de sectoriële verschuivingen die zich in de jongste jaren hebben voorgedaan. De verschuivingen in de structuur van de internationale specialisatie en de technologische veranderingen hebben geleid tot een belangrijke mutatie in de structuur van de productie en van de tewerkstelling. Deze veranderingen hebben meegebracht dat de werkloosheid sterke sectoriële concentraties kent. Dit wordt op treffende wijze geïllustreerd in tabel 1.

Hoe moet arbeidsduurverkorting in het licht van deze fenomenen beoordeeld worden? Een eerste evidentie is dat een uniforme arbeidsduurvermindering tot problemen zal leiden. Deze problemen zullen nog verscherpt worden wanneer zulk een arbeidsduurvermindering gepaard gaat met een uniforme aanwervingsverplichting (zoals de 1 per cent verplichte aanwerving voorgesteld in de recente regeringsverklaring).

Om deze problemen te illustreren maken we gebruik van een eenvoudig vraag- en aanbodschaam van arbeid in twee sectoren, een "sterke" en een "zwakke" sector. Dit wordt voorgesteld in figuur 4. In beide sectoren (I en II) bestaat er een vraag naar arbeid (V_I en V_{II}) die functie is van het reële loon. Deze vraagfuncties zullen,

Figuur 4

zoals de macro-economische vraagcurve, naar boven verschuiven als de productiviteit toeneemt of als de vraag toeneemt. De aanbodcurven worden zoals de macro-economische aanbodcurven vertikaal getekend, omdat we hier veronderstellen dat het arbeidsaanbod

Tabel 1 - Sectoriële werkloosheid, Januari 1979

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Landbouw	12,9	11,0	23,8
Bosbouw - jacht	8,1	7,3	26,0
Visserij	13,3	12,9	40,0
Mijnen	10,6	10,4	39,4
Steen	7,2	6,4	18,6
Voeding	15,2	8,3	30,4
Tabak	22,4	3,5	30,1
Textiel	15,3	7,8	23,4
Kleding	28,9	10,0	31,2
Schoenen	29,5	10,8	38,3
Hout	10,6	7,1	26,8
Papier	12,8	5,5	28,0
Boek	10,0	5,9	20,0
Leder en vellen	23,1	13,1	34,5
Rubber	10,9	6,2	27,0
Scheikunde	9,2	4,5	25,6
Aardewerk - steenbakkerijen - cement	6,3	3,9	25,5
Glas	9,5	4,3	30,7
Basismetalaalnijverheid	3,3	2,9	12,0
Metaalverwerking	8,7	5,6	20,7
Diamant	8,6	6,4	13,6
Andere fabrieksnijverheden	12,5	5,7	26,4
Bouw	11,2	11,0	18,3
Electriciteit - water - gas	1,6	1,3	6,1
Handel	10,1	4,4	16,7
Banken - verzekeringen	1,5	0,7	2,5
Vervoer en verkeer	5,6	4,8	9,6
Hotels - spijshuizen	19,3	13,0	25,0
Diensten	10,2	7,1	12,0
TOTAAL	11,2	6,9	19,2

BRON : R.V.A., Maandelijks Bulletin.

ongevoelig is t.o.v. reële loonstijgingen. Dit kan een onrealistische hypothese lijken. Ons inziens, is dit geen onredelijke hypothese om korte termijn aanbodmechanismen te verklaren, en zelfs op middellange termijn is deze hypothese minder onrealistisch als men bedenkt dat in de praktijk loonstijgingen uniform verlopen in alle sectoren, zodat intersectoriële mobiliteit sterk afgezwakt wordt.

De initiële situatie wordt weergegeven door de punten AI en AII in figuur 4. Er is dus weinig of geen werkloosheid in sector I (de sterke sector) en grote werkloosheid in sector II (de zwakke sector). De arbeidsduurvermindering die nu doorgevoerd wordt, wordt uniform in beide sectoren toegepast. Dus bijv. een vermindering van T_{40} naar T_{36} in beide sectoren. Sector I (de sterke sector) wordt nu verondersteld een meer dan gemiddelde expansie van de productiviteit (en de vraag) te kennen. Sector II is een zwakke sector met een minder dan gemiddelde expansie van de productiviteit (en de finale vraag). Het effect van de *uniforme* arbeidsduurvermindering is nu evident. In de sterke sector ontstaat een vraagoverschot naar arbeid : aan het nieuwe en hogere reële uurloon w_2 is de vraag naar arbeid voorgesteld door punt G, terwijl het aanbod F is. Er is dus een vraagoverschot gelijk aan FG. In sector II gebeurt precies het omgekeerde : daar hebben we een aanbodoverschot gelijk aan HJ.

Indien de arbeidsmobiliteit van sector II naar sector I groot genoeg is kan dit probleem gemakkelijk opgelost worden : de werklozen in sector II vinden een werk in sector I. Indien deze mobiliteit niet groot genoeg is blijft er een permanent vraagoverschot in sector I. Deze zal een opwaartse druk op het reële uurloon in sector I veroorzaken, die dan gegeven de demonstratie-effecten in de loononderhandelingen overgedragen zal worden naar sector II en daar zal leiden tot een toename van het aanbodoverschot. Het netto-effect van arbeidsduurvermindering op de tewerkstelling zal gering zijn. In de sterke sector wordt weinig of geen bijkomende tewerkstelling gecreëerd, en de reële uurloonstijging die voortvloeit uit de arbeidsduurvermindering verzwakt opnieuw de arbeidsvraag in de zwakke sector.

Dit laatste pessimistisch scenario berust weliswaar op de hypothese van een relatief grote sectoriële immobiliteit. De doeltreffendheid van arbeidsduurvermindering hangt dus in grote mate af van de graad van sectoriële mobiliteit. Indien deze laatste verhoogd kan worden, kan arbeidsduurvermindering misschien doeltreffend worden. In dat geval echter zou, ons inziens, het sectoriële werkloosheidsprobleem wel vanzelf verdwijnen zodat arbeidsduurvermindering overbodig zou worden.

In de recente regeringsverklaring werd arbeidsduurvermindering gekoppeld aan een uniforme aanwervingsverplichting van 1 percent per

per jaar. Het is nuttig deze bijkomende maatregel nader te bestuderen. We gaan opnieuw uit van figuur 5. De arbeidsduurvermindering leidt, zoals eerder betoogd, tot een vraagoverschot in de sterke sector. Deze sterke sector zal dus geen moeite hebben om aan de verplichte bijkomende aanwerving tegemoet te komen, tenminste indien de sectoriële mobiliteit groot genoeg is. Indien deze laatste laag is zal de verplichting niet zozeer aan de ondernemingen moeten opgelegd worden dan wel aan de werknemers, m.a.w. men zal aan de werklozen in de andere sector moeten opleggen een job aan te nemen in de sterke sector. De situatie zal precies andersom zijn in de zwakke sector : daar zullen de ondernemingen niet in staat zijn om aan de uniforme verplichte aanwerving tegemoet te komen. Het gevolg zal zijn dat, wil men de arbeidskosten per eenheid product in deze zwakke sector niet de hoogte indrijven, de verplicht aangeworven arbeiders er gesubsidiëerd zullen moeten worden. Bij afwezigheid van subsidiëring zal verplichte aanwerving in deze sectoren tot productieverlies leiden en toenemende bedrijfsfaillissementen.

Het voorgaande leidt tot het besluit dat een uniforme verplichte aanwerving, zoals de 1 % regel voorgesteld in de recente regeringsverklaring, zinloos en gevaarlijk is. In werkelijkheid gebeurt de sectoriële tewerkstellingsgroei op zeer ongelijke wijze. Sommige sectoren en ondernemingen kennen een sterke expansie van de tewerkstelling, andere sectoren en ondernemingen moeten een noodzakelijke tewerkstellingsinkrimping doorvoeren. De expansie van de ene is niet mogelijk zonder de contractie van de andere. Een uniforme aanwervingsregel van x percent miskent dit essentieel dynamisch aspect van de tewerkstellingsgroei. De expansie van de tewerkstelling zal voor de ene meer en voor de andere minder dan x percent moeten bedragen. De absurde poging om een uniforme tewerkstellingsgroei op te dringen zal het noodzakelijk maken om de tewerkstelling in de sectoren en de ondernemingen die de uniforme norm niet aankunnen te subsidiëren. Deze subsidiëringpolitiek zal dan de groei van de meer expansieve sectoren beknotten, niet alleen omdat zij uiteindelijk de subsidielast zullen moeten helpen dragen, maar ook omdat arbeid en kapitaal op artificiële wijze in de minder expansieve ondernemingen en sectoren worden vastgehouden.

Tegenover deze argumentatie kan gesteld worden dat in de plaats van een uniforme regel de overheid een "selectieve" tewerkstellingspolitiek moet voeren. De overheid zou bijv. verschillende aanwervingsnormen kunnen vastleggen. De vraag blijft echter hoe zo'n selectieve politiek moet gevoerd worden. In een marktsysteem worden beslissingen betreffende de verdeling van de tewerkstelling genomen binnen de ondernemingen, in functie van rentabiliteitscriteria. Het voeren van een "selectieve" tewerkstellingspolitiek door de overheid impliceert dat dit marktmechanisme geheel of gedeeltelijk wordt vervangen. De vraag rijst dan welke criteria zullen aangewend worden door de politieke en bureaucratistische instanties om vast te leggen hoeveel deze of gene onderneming

aan bijkomende aanwerving moet doen ? Het is zeer waarschijnlijk dat deze criteria geen rentabiliteitscriteria zullen zijn. De aangewende criteria zullen in grote mate afhangen van de objectieven die nagestreefd worden door de bureaucratische en politieke instanties.

SAMENVATTING EN BESLUIT

In dit artikel werd de arbeidsduurvermindering als instrument van werkloosheidsbestrijding bestudeerd. In een eerste fase werden de minimumvoorwaarden vastgesteld die nodig zijn om van dit instrument een doeltreffend wapen te maken ter bestrijding van de werkloosheid. Deze zijn dat het ritme van de arbeidsduurvermindering niet sneller mag doorgevoerd worden dan de productiviteitsstijgingen tenzij de werknemers bereid zijn een daling van hun reëel inkomen te aanvaarden. De productiviteitsveranderingen die geobserveerd zijn geweest gedurende de laatste jaren zijn echter een slechte maatstaf van de mogelijke ruimte tot arbeidsduurvermindering. Immers een belangrijk deel van deze globale productiviteitstoename in België is het resultaat geweest van de uitstoting van minder productieve arbeidskrachten ten gevolge van de sterke reële loonstijging gedurende de periode 1970-1975. Het introduceren van arbeidsduurvermindering aan een ritme dat overeenstemt met deze geobserveerde globale productiviteitsstijgingen zou de arbeidskost per eenheid product opnieuw omhoog drijven.

In een tweede fase werd het instrument van arbeidsduurvermindering geconfronteerd met de verschillende diagnoses van de werkloosheid. In de mate dat werkloosheid vrijwillig is of het gevolg van immobilititeit zal arbeidsduurvermindering aan doeltreffendheid verliezen. In dat geval is het zelfs mogelijk dat een te sterke arbeidsduurvermindering vlug tot arbeidsschaarste leidt en zodoende een opwaartse druk op het reële loon uitoefent. De *uniforme* toepassing van de arbeidsduurvermindering kan in dit verband schade berokkenen. Immers de werkloosheid kent sterke regionale en sectoriële concentraties. Arbeidsduurvermindering kan dan bij gebrekkige mobiliteit vlug tot sectoriële en regionale arbeidsschaarste leiden en een globale opwaartse druk op het reële loon veroorzaken, die dan op zijn beurt de productie en de tewerkstelling in "zwakke" sectoren negatief zou beïnvloeden.

De huidige Belgische werkloosheid is ook het gevolg van de sterke reële loonstijgingen tijdens de eerste helft der zeventiger jaren. Deze hebben de competitieve positie van de Belgische industrie negatief beïnvloed, en vooral op termijn geleid tot een sterke kapitaalsintensivering van het productieproces. Om de competitiviteitsproblemen van de Belgische industrie en de daaruit resulterende werkloosheid op te lossen bestaan er betere instrumenten dan arbeidsduurverkorting. Het geëigende instrument is hier een devaluatie van de munt. De werkloosheid die het gevolg is van de

kapitaalsintensivering van het productieproces kan slechts op lange termijn verholpen worden door terug te keren naar marktconforme reële lonen. Arbeidsduurvermindering moet hier opgevat worden als een protectionistisch instrument dat door een beperking van het arbeidsaanbod het reële loon op een hoog niveau behoudt. Het gevaar is groot dat op die manier de relatieve kost van arbeid t.o.v. kapitaal hoog blijft en dat de lange termijn aanpassing in deze relatieve prijs niet doorgevoerd wordt.

De werkloosheid die we nu kennen is ook en vooral een vrouwelijke werkloosheid. Een uniforme arbeidsduurverkortening betekent dat "mannelijke" jobs moeten opgevuld worden door vrouwelijke werknemers. In de mate dat de productiviteit van vrouwen beneden deze van mannen ligt zal deze substitutie van mannen door vrouwen niet automatisch gebeuren. Om de vrouwelijke werkloosheid op te vangen zal het niet volstaan de arbeidsduur te verkorten; de aanwerving van vrouwen zal gesubsidiëerd moeten worden of verplicht moeten worden gemaakt. In dit laatste geval zal subsidiëring noodzakelijk blijven wil men vermijden dat de arbeidskost per eenheid product toeneemt en dat de globale competitiviteit van de Belgische economie negatief beïnvloed wordt.

Tenslotte werd er ook op gewezen dat in de mate dat werkloosheid een conjunctureel karakter heeft arbeidsduurvermindering op lange termijn een kostelijk instrument kan zijn tenzij het reversibel wordt gemaakt. Immers, bij een conjuncturele heropleving zullen de reële lonen sterker stijgen wanneer arbeidsduurvermindering is ingevoerd dan zonder zulk een vermindering. Wanneer dan de volgende neergaande cyclus wordt ingezet zal de werkloosheid opnieuw stijgen en kan opnieuw een arbeidsduurvermindering ingevoerd worden. Een niet reversibele toepassing van arbeidsduurverkortening als instrument van werkloosheidsbestrijding leidt tot een reëel gevaar dat het productiepotentieel ingekrompen wordt bij elke neergaande fase van de conjunctuur.

Uit het voorgaande besluiten we dat de verkorting van de arbeidstijd geen doeltreffend instrument kan zijn voor een permanente oplossing van de werkloosheid. Dit betekent echter niet dat, indien arbeidsduurverkortening als welzijnsobjectief wordt nagestreefd door een groot deel van de werknemers, deze niet gerealiseerd moet worden. Als maatschappelijk objectief kan werktijdverkorting nagestreefd worden, mits de werknemers bereid zijn af te zien van een grotere inkomensgroei. Als instrument van werkloosheidsbestrijding echter moet van werktijdverkorting weinig verwacht worden.

In dit artikel werd ook betoogd dat een uniforme aanwervingsregel zoals deze vervat is in de recente regeringsverklaring niet gebaseerd is op economische logica. Immers, in de mate dat werkloosheid een vrijwillig karakter heeft of het gevolg is van immobiliteit zal de verplichting eerder moeten slaan op de werknemer dan op de werkgever. Wat echter belangrijker is, is dat een uniforme

regel de economische dynamiek van de tewerkstellingsgroei totaal miskent. Deze verloopt immers op een sectorieel en regionaal ongelijke wijze. Het opleggen van een uniforme aanwervingnorm betekent dat sommige ondernemingen en sectoren beneden de norm zullen vallen en andere erboven. De eerste zullen hun arbeidskosten zien stijgen tenzij de tewerkstelling er gesubsidieerd wordt. In de tweede groep zal de norm in principe geen effect hebben op de tewerkstelling. Het gevaar is echter groot dat de ondernemingen in deze tweede groep, de norm als een maximum zullen gaan beschouwen. Wat meer is, de noodzakelijke subsidiëring van de tewerkstelling in de trage-groei sectoren zal de expansie van de meer dynamische sectoren beknotten.

Een verplichte aanwervingpolitiek volgens een uniforme regel kan dus niet doeltreffend zijn. Voorstanders van een overheidsaanpak van het tewerkstellingsprobleem zullen stellen dat een "selectieve" tewerkstellingspolitiek een oplossing zal bieden. Deze onschuldige formule verbergt echter een hele reeks problemen. Ten eerste, veronderstelt deze formule een veel grotere graad van overheidsplanning dan nu het geval is. De overheid zal immers concrete tewerkstellingsquota moeten vastleggen voor individuele ondernemingen. Welke criteria zullen daarbij gebruikt worden? De decision-makers die deze quota zullen moeten vaststellen zijn verkozen politici of vertegenwoordigers van drukingsgroepen. Zal in zo'n situatie het criterium van rendabiliteit doorslaggevend blijven of zullen andere criteria aangewend worden (bijv. electoraal belang)? Een tweede probleem stelt zich te weten of het vastleggen van tewerkstellingsnormen niet zal moeten leiden tot het vastleggen van productienormen, m.a.w. of een "selectieve" tewerkstellingspolitiek niet noodzakelijkerwijze gepaard zal moeten gaan met een "selectieve" productiepolitiek. Immers het opleggen van tewerkstellingsnormen verandert een basisgegeven in de strategie van een onderneming. Deze is erop uit de kosten en dus ook het gebruik van arbeid te minimizeren. De noodzaak om efficiënt om te springen met productiefactoren, incl. arbeid, zal verdwijnen. Dit zal uiteraard een invloed uitoefenen op de productie. Centraal opgelegde tewerkstellingsquote maken centraal opgelegde productiequota bijna onvermijdelijk.

Een "selectieve" tewerkstellingspolitiek zal er misschien op termijn in slagen om aan eenieder een bezigheid te verschaffen. Het is verre van zeker dat deze politiek productieve tewerkstelling zal kunnen garanderen.

VOETNOTEN

- 1) Zie Drèze & Modigliani, "The Trade-Off between real wages and employment in an open economy (Belgium)", 1979 en Drèze, "Salaires, emploi et durée du travail", présenté au colloque "Inflation, Emploi et Change", Louvain-la-Neuve, 26 maart 1979. Op korte termijn is deze gevoeligheid van de tewerkstelling t.o.v. het reëel loon veel kleiner omdat ondernemingen nog een tijdje hun productiecapaciteit blijven aanhouden en eventueel met verlies werken en omdat het kapitaalsintensiveringsproces, volgend op een reële loonstijging, tijd vergt.
- 2) We zullen later iets meer ingaan op het probleem van de doeltreffendheid van een devaluatie. Noteer ook dat we het hier hebben over een reële devaluatie (of revaluatie), dus een koerswijziging die groter is dan de inflatieverschillen.
- 3) In een recente studie hebben Drèze en Modigliani geschat dat een devaluatie van 30 % zou volstaan om de werkloosheid met meer dan de helft te reduceren (rekening houdend met het feit dat de lonen in België volledig geïndexeerd zijn). Zie Drèze en Modigliani, op.cit..
- 4) We maken hier abstractie van productiviteitsveranderingen. De arbeidsduurvermindering leidt dus tot een daling van het reëel inkomen per arbeider (een constant uurloon).
- 5) Zie Kredietbank, Weekberichten, juni 1977.
- 6) Deze politiek is te vergelijken met de E.G.-landbouwpolitiek. Eerst worden te hoge landbouwprijzen vastgesteld. Deze leiden tot productie-overschotten. De neiging wordt uiteindelijk groot om de productie te beperken, en zodoende de neerwaartse druk op de prijzen tegen te gaan. De analogie tussen E.G.-landbouwpolitiek en arbeidsduurverkorting werd mij gesuggered door Theo Peeters.
- 7) Januari 1979. (R.V.A., Maandelijks Bulletin). Het gaat hier om de volledige werklozen.